

Ключевые слова: речь Посполитая, Великое Княжество Литовское, российская историография XIX века.

Annotation

Examines the views of Russian historians of the nineteenth century. conditions of formation of the Commonwealth, lighting conservative and liberal areas in the Russian historiography of the Lithuanian-Polish history XIV - first half of XVII century. Keywords: Polish-Lithuanian Commonwealth, the Grand Duchy of Lithuania, the Russian historiography of the nineteenth century.

УДК 93/94:378.1/004.9

**Ренат Ріжняк
(Кіровоград)**

РОЗВИТОК ІНФОРМАТИЗАЦІЇ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК У ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ.

Досліджуються історіографічні напрямки та етапи розвитку наукової думки про історію розвитку інформатизації наукових бібліотек ВНЗ України протягом 1980 – 2010 років.

Ключові слова: історіографія, інформаційні технології, наукова бібліотека, вища школа України.

Історіографія еволюції наукової думки про розвиток та впровадження інформатики у вишах України протягом другої половини ХХ – початку ХХІ ст. пройшла в своєму розвитку ряд етапів, які відрізняються масштабами і глибиною постановки проблем та їх теоретичного вирішення. До історіографічного комплексу розвитку інформатизації вищої школи України на вказаному історичному стані входять, крім відповідних історичних досліджень, роботи про комплектування засобами обчислювальної техніки вишів України, розвиток кібернетики, інформатизація навчального процесу у вищій школі до комплексу долучаються й історичні праці, в яких розкривалася еволюція використання інформаційних технологій в організації діяльності ВНЗ України. Всіх їх можна умовно розділити на чотири підгрупи, в яких вивчалася історія розвитку комп'ютерних мереж закладів освіти і науки.

Мета статті – дослідити історіографічні напрямки та етапи розвитку наукової думки історії використання інформаційних технологій (контекст інформатизації наукових бібліотек) в організації діяльності вищої школи України протягом другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Досягнення мети дослідження передбачає розв'язання таких завдань: а) визначення переліку та змісту основних історичних напрацювань щодо предмету дослідження; б) з'ясування основних етапів використання інформаційних технологій у книгозбірнях ВНЗ України протягом вказаного історичного періоду.

Одним з перших українських історичних досліджень, у якому вивчалася еволюція структури та функцій наукових бібліотек, була монографія М. С. Слободяника [1], де автор запропонував нову системно-комунікативну модель бібліотеки.

В контексті визначення закономірностей історичного поступу інформаційно-комунікаційної стратегії діяльності бібліотек набуває актуальності дослідження В. Н. Горового [2]. У якому розв'язувався цілий комплекс задач: вивчалися внутрішні і зовнішні чинники еволюції інформаційної основи розвитку українського суспільства, аналізуються перспективи використання даних факторів для оптимізації розвитку країни та її національних інформаційних ресурсів, які акумулюються, зберігаються і використовуються в бібліотеках як інформаційних центрах. Сучасні інформаційні технології та розвивають бібліотечні інформаційно-аналітичні центри та структури. Вони орієнтуються на вдосконалення процесу циркуляції інформації в суспільстві, задоволення запитів соціальних інформаційних баз, розвиток дистанційних форм обслуговування користувачів. В числі факторів, які впливали на розвиток соціальних інформаційних баз, В. Н. Горовий називає технологічний прогрес, організаційний фактор і людський фактор, як основний для розвитку інформаційного простору.

Контекст інформатизації бібліотек ВНЗ розкритий у дисертаційному дослідженні Н. І. Апшай [3] та при визначенні особливостей еволюції управління автоматизацією бібліотек у праці Т. Робіна [4].

У дослідженнях [5 – 8] під різними кутами зору були вивчені еволюційні особливості формування та використання електронних інформаційних ресурсів. З позицій коеволюційного розвитку бібліотечно-інформаційних установ та системи наукової комунікації в умовах

інтелектуалізації суспільства дані питання розглянуті в монографії Г. В. Шемаєвої [5]. Дослідницею виявлені і простежені взаємозалежність процесів зародження, становлення і розвитку бібліотеки, їх організаційно-функціональної трансформації в умовах інформаційного суспільства; визначені основні етапи розвитку електронних ресурсів; виявлені основні напрямки становлення електронних каталогів наукових бібліотек. Робота Т. О. Ярошенко [6] присвячена дослідженню еволюції наукового електронного журналу в різних країнах світу та особливості цього процесу в Україні. В роботі детально викладені передумови виникнення електронного журналу, виявлені головні тенденції розвитку наукового журналу (від друкованого і до електронного) та основні етапи еволюції електронного журналу з точки зору світових тенденцій: модернізація (1960 – 1970 рр.), інновації («довебівський» період, 1980 р. – початок 1990 р.), трансформації (починаючи з 1991 р.). У дисертаційному дослідженні В. О. Копанєвої [7] проаналізовані особливості формування фонду мережевих ресурсів наукових бібліотеках України протягом 90-х років ХХ – початок ХХІ ст. (від акумулювання, обробки, зберігання та розповсюдження документованих знань, до розширення функцій і доповнення їх завданням архівування мережевих науково-інформаційних та суспільно значущих ресурсів). В свою чергу І. А. Павлуша [8] присвятила роботу вивченню бібліотекознавчих аспектів створення та розвитку електронних бібліотек в Україні протягом кінця ХХ – початку ХХІ ст. У ній визначено, що в 90-х рр. ХХ ст. роботи зі створення в Україні електронних зібрань інформації не були системними і не забезпечували комплексного розв'язання завдань правового та організаційного характеру. Крім того, автором досліджено еволюцію поглядів щодо поширення авторського права на твори, що містяться в електронному середовищі, напрацьований світовим співтовариством досвід і шляхи вирішення цієї проблеми. В історіографії помітне місце займає праця В. С. Горової [9], яка присвячена вивченню еволюції періодичних електронних видань в системі бібліотечних інформаційних ресурсів протягом кінця ХХ – початку ХХІ ст.) та М. В. Петрової [10] у якій розкривається розвиток управління формуванням електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів протягом того ж історичного періоду).

Другий аспект історіографії розвитку інформатизації наукових бібліотек вищих навчальних закладах України пов'язаний з історією бібліотечних технологій. Серед таких наукових праць слід назвати дисертаційне дослідження О. Г. Кириленко [11], яке присвячене еволюції наукових уявлень про бібліотечну технологію в Україні протягом 1980 – 1990 рр. – від виділення бібліотечної технології як самостійного напрямку наукової організації праці, оформлення бібліотечної технології як самостійної наукової дисципліни бібліотекознавчого циклу до концептуальних змін у розумінні бібліотечної технології під впливом ідей інформатизації. В роботі та О. О. Ісаєнко [12] розкриваються основні періоди розвитку інноваційних технологій інформаційного обслуговування в бібліотеках України протягом 1980 – 2007 рр.: 1980 – 1990 рр. – формування нових напрямів бібліотекознавчих досліджень та активне використання у фаховій термінології нових термінів і понять, пов'язаних з технологіями інформаційного обслуговування; кінець 1990 рр. – початок ХХІ ст. – період масової появи бібліотечних веб-сайтів і активного поширення Інтернет-технологій у бібліотеках; 2006 – 2007 роки – узагальнення досвіду розробки, впровадження та використання інноваційних бібліотечних технологій в системі обслуговування провідних наукових бібліотек нашої держави). Важливою є стаття О. С. Онищенко [13], у котрій проаналізовані основні тенденції розвитку та напрямки діяльності українських бібліотек протягом 90-х рр. ХХ ст. Крім інших важливих аспектів автор прослідковує вплив процесів інформатизації на еволюцію бібліотечних технологій. Колективна монографія за загальною редакцією О. С. Онищенко [14] присвячена результатом бібліотечно-інформаційної та довідково-бібліографічної діяльності наукових бібліотек системи НАН України протягом ХХ – початку ХХІ ст. в умовах впливу відповідних часу інформаційних технологій. Монографія Т. В. Добко [15] висвітлює становлення та розвиток бібліотечних технологій та довідково-бібліографічної діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника та інших наукових бібліотек України. Стаття М. С. Слободяника [16] розкриває зміст наукових публікацій, які висвітлювали питання еволюції бібліотечних технологій, теоретичні та методичні проблеми в галузі вітчизняного бібліотекознавства).

Третій аспект історіографії розвитку інформатизації наукових бібліотек у вишах України пов'язаний з історією розвитку автоматизації та інформатизації бібліотек. У дисертації О. М. Пашкова [17] на історичному проміжку з другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. розкрита джерельна база історії автоматизації українських та закордонних бібліотек, виявлена історична

специфіка даного процесу що зумовлена соціально-економічними, технологічними та іншими факторами. Напрацювання Л. Ф. Трачука [18] присвячене вивченню провідних тенденцій комп'ютеризації процесів бібліографічної діяльності бібліотек в Україні протягом періоду з 1991 до 2009 р. Визначенно основні етапи теоретичного осмислення та практичного впровадження комп'ютерної техніки в бібліографічну діяльність бібліотек. У дисертаційній роботі Д. В. Солов'яненка [19] розглянуто загальні передумови освоєння Інтернет-простору бібліотеками України, проаналізовані показники динаміки статистичних даних підключення вітчизняних бібліотек до світової мережі та створення ними веб-проектів (веб-сайтів та веб-сторінок), здійснений контент-аналіз веб-сайтів бібліотек України. Т. О. Колесникова в результаті порівняльного аналізу процесів інформатизації бібліотек України та США [20] зробила висновок про визначення основних послідовних етапів інформатизації бібліотек вищої школи України та їх історичні рамки: модернізація (кінець 80-х – перша половина 90-х рр. ХХ ст.), інновація (друга половина 90-х рр. ХХ ст. – перша половина першого десятиріччя ХХІ ст.) та трансформація (починаючи з 2005 р.). Г. В. Шемаєва [21] визначила п'ять основних історичних етапів становлення та розвитку системи інформаційно-бібліотечного обслуговування галузі ветеринарної медицини: поява перших друкованих творів, передумови створення системи інформаційно-бібліотечного обслуговування, зародження інформаційного напрямку, розвиток документно-інформаційного напрямку на основі застосування сучасних технологій, зародження когнітивного напрямку.

Історіографічні джерела розвитку інформатизації наукових бібліотек у вишах України пов'язані також з історією розвитку бібліотечних класифікацій та системи реферування української літератури. У роботі О. О. Сербіна [22] досліджені історичні аспекти створення та використання класифікаційних бібліотечних систем. Також проведено періодизацію історії видання бібліотечних форм українською мовою з десятковим принципом побудови: початковий етап; перехідний період від класично-відтворювальної десяткової до класифікації основного ряду; кульмінаційний етап – ідеологізації, заангажованості змісту і остаточної ротації основного ряду класифікації; завершальний етап в історії основних десяткових класифікаційних систем українською мовою, які видавалися в роки існування СРСР. Власний погляд на історію розвитку реферування в світі та стан науково-інформаційної діяльності в Україні подає М. Б. Сорока [23]. Автор пише, що на початку 1990-х рр. в Україні склалася історично обумовлена традиційна система бібліографування і реферування наукових документів. В останнє десятиліття ХХ ст. у країні відбувся перехід від випуску розрізнених і обмежених у видовому та тематичному аспектах реферативних видань до формування цілісної системи аналітико-синтетичної обробки всієї української наукової літератури, який завершився становленням Національної системи реферування.

Нарешті, у збірнику наукових праць [24], підготовленому науковцями Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, були представлені дослідження з історії становлення й розвитку спеціальних педагогічних та навчально-педагогічних книгозбірень різних типів. Були також подані матеріали, що висвітлювали окремі питання еволюційних процесів технології бібліотечної справи, теорії, методики і практики діяльності освітянських книгозбірень у різних регіонах України.

Таким чином, аналіз історіографії розвитку інформатизації наукових книгозбірень вищої школи України дає можливість зробити такі два висновки. По-перше, досліджувана історіографія характеризується глибоким аналізом еволюції структурних, технічних та технологічних особливостей наукових бібліотек. Це пояснюється тим, що авторами таких досліджень були організатори та безпосередні виконавці процесів забезпечення життєдіяльності вишівських книгозбірень. По-друге, так як дослідження еволюції наукового забезпечення інформатизації наукових бібліотек вищих навчальних закладів України дасть можливість з'ясувати більш загальні проблеми становлення і розвитку інформатики – вивчення еволюції наукової думки про становлення інформатики як науки, про особливості розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у вищій школі України, то воно видається актуальним та перспективним.

Джерела та література:

1. Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій [Текст] / М. С. Слободяник; Нац. акад. наук України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. – К.: Ред. журн. «Бібліотечний вісник», 1995. – 286 с.
2. Горовий В. М. Соціальні інформаційні бази і розвиток бібліотечного інформаційного потенціалу (1991 – 2006 рр.): автореф. дис. д-ра іст. наук: 07.00.08 / В. М. Горовий; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – 35 с.

3. Апшай Н. І. Стратегічні орієнтири розвитку бібліотек вищих навчальних закладів в умовах реформування освіти в Україні: автореф. дис. канд. пед. наук / Н. І. Апшай. – Харків: ХДАК, 2005. – 21 с.
4. Робін Т. Гарбор. Управління автоматизацією бібліотеки / Т. Робін. – К.: 1997. – 56 с.
5. Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій: монографія / Г. В. Шемаєва; Харк. держ. акад. к-ри. – Харків: ХДАК, 2008. – 289 с.
6. Ярошенко Т. О. Електронний журнал в системі інформаційних ресурсів бібліотеки: друга половина ХХ – початок ХХІ ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / Т. О. Ярошенко; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – 23 с.
7. Копанева В. О. Формування фонду мережевих ресурсів у науковій бібліотеці (90-ті роки ХХ ст. – поч. ХХІ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 27.00.03 / В. О. Копанева; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – 21 с.
8. Павлуша І. А. Створення та розвиток електронних бібліотек в Україні: бібліотекознавчий аспект (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / І. А. Павлуша; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К.: НБУВ, 2002. – 20 с.
9. Горова С. В. Періодичні електронні видання в системі бібліотечних інформаційних ресурсів (на базі аналізу інтернет-видань кінця ХХ – початку ХХІ ст.): автореф. дис. ... канд. наук з соц. комунікацій: 27.00.03 / С. В. Горова; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 19 с.
10. Петрова М. В. Управління формуванням електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів (кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 27.00.03 / М. В. Петрова; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 20 с.
11. Кириленко О. Г. Еволюція наукових уявлень про бібліотечну технологію в Україні (80 – 90-ті роки): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / О. Г. Кириленко; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1996. – 23 с.
12. Ісаєнко О. О. Розвиток інноваційних бібліотечних технологій інформаційного обслуговування в Україні (1980 - 2007 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 27.00.03 / О. О. Ісаєнко; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського НАН України. – К., 2009. – 20 с.
13. Онищенко О. С. Українські бібліотеки у 90-х роках ХХ ст.: основні тенденції розвитку та напрями діяльності / О. С. Онищенко // Бібліотечний вісник. – 2009. – № 3. – С. 12 – 23.
14. Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства: [монографія] / [О. С. Онищенко та ін.; бібліогр. ред. І. П. Антоненко]; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 253 с.
15. Добко Т. В. Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України: становлення та розвиток (ХХ ст. – перше десятиліття ХХІ ст.): [монографія] / Тетяна Добко; [відп. ред. О. С. Онищенко]; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 374 с.
16. Слободяник М. С. Українське бібліотекознавство на зламі століть / М. С. Слободяник // Українське бібліотекознавство (1991 – 2008): наук.-допом. бібліогр. покажч. / М-во культури і туризму України, Держ. закл. «Нац. парлам. б-ка України»; уклад.: М. С. Слободяник, О. А. Політова; наук. ред. та авт. вступ. ст. М. С. Слободяник; відп. за вип. Т. І. Вилегжаніна. – К., 2010. – С. 5 – 20.
17. Пашков О. М. Автоматизація бібліотек: історико-бібліотекознавчий аспект (II половина ХХ – початок ХХІ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / О. М. Пашков; Київ. нац. ун-т культури і мистец. – К., 2005. – 20 с.
18. Трачук Л. Ф. Комп'ютеризація бібліографічної діяльності бібліотек в Україні (1991 – 2009): основні напрями розвитку бібліографування та бібліографічного обслуговування: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Л. Ф. Трачук; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – 20 с.
19. Солов'яненко Д. В. Інтернет-технології бібліотечного сервісу в Україні: становлення і розвиток (1990-ті рр. – початок ХХІ ст.): дис. ... канд. історичних наук: 07.00.08 / Д. В. Солов'яненко; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – 208 с.
20. Колесникова Т. О. Етапи інформатизації бібліотек вищої школи України і США: порівняльна характеристика / Т. О. Колесникова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2010. – № 4. – С. 59 – 66.
21. Шемаєва Г. В. Трансформація галузевої інформаційно-бібліотечної системи в умовах інформатизації (на прикладі галузі ветеринарної медицини): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / Г. В. Шемаєва; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2000. – 17 с.
22. Сербін О. О. Історія, сучасний стан та перспективи розвитку бібліотечно-бібліографічних класифікацій в Україні: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / О. О. Сербін; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – 16 с.
23. Сорока М. Б. Становлення та розвиток системи реферування української наукової літератури (1991 – 2000 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / М. Б. Сорока; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – 19 с.

24. Історія освітянських бібліотек України [Текст]: науковий збірник / АПН України; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; ред. кол.: П. І. Рогова (гол.), К. Т. Селіверстова (заст. гол.) та ін. – К.: Вирій, 2006. – 404 с.

Аннотація

В статтє исследуются историографические направления и этапы развития научной мысли об истории развития информатизации научных библиотек вузов Украины в течение 1980-2010 годов.

Ключевые слова: историография, информационные технологии, научная библиотека, высшая школа Украины.

Annotation

This article explores historiographical trends and stages of development of scientific thought about the history of Informatization of scientific libraries in Universities of Ukraine for 1980 – 2010 years.

Keywords: historiography, Information Technology, scientific library, higher school of Ukraine.

УДК 94(477) «15»

Іван Ярмошик
(Житомир)

СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СВІТЛІ ПРАВОВИХ АКТІВ ЛЮБЛІНСЬКОЇ УНІЇ 1569 Р.

Аналізується правовий процес укладення Люблінської унії 1569 р, роль українських земель у підписанні унії, правові положення документів, котрі визначали статус Волині та Київщини у майбутній Речі Посполитій.

Ключові слова: Люблінська унія, Волинь, Київщина, українські землі.

У 2014 р виповнилося 445 років укладення Люблінської унії, остаточний акт якої був підписаний 1 липня 1569 р. Ця подія пройшла малопомітною в сучасній українській історіографії. Як і в попередні часи, вітчизняні науковці приділяли небагато уваги цій проблемі. Першим з українських істориків, хто детально показав перебіг Люблінського процесу, був М. Грушевський [1, с. 338 – 423]. Він присвятив висвітленню тих подій близько сотні сторінок друкованого тексту і дав негативну оцінку сейму й унії як ланцюгу насильств для українських земель [1, с. 414 – 415]. У радянській історіографії утвердилася думка, що унія була поворотною віхою в історії українських земель, що викликала посилення соціального та національного гніту в Україні, почалася активна полонізація і католизація українських земель [2, с. 250]. У дусі принципів партійності та класовості радянської історіографії дано оцінку Люблінської унії у «Радянській енциклопедії історії України», де стверджується, що «Укладення унії викликало посилення соціального та національного гноблення на Україні і піднесення визвольної боротьби українського народу проти польсько-шляхетських загарбників» і далі зовсім на нашу думку незрозуміле твердження, що Люблінська унія «привела до тривалої боротьби між Російською державою і шляхетською Польщею» [3, с. 40].

Подібного трактування дотримуються і деякі сучасні історики України, що укладення унії сприяло згортанню політичного життя, зростанню економічних утисків, втрати національних традицій та культури [4, с. 107]. Чи не єдиною розвідкою у сучасній історіографії спеціально присвяченою Люблінській унії є стаття Н. Яковенко [5]. У ній проаналізовані зовнішні та внутрішні фактори, які спричинили підписання унії та наслідки, які це мало для українських земель не лише у XVI, але й у першій половині XVII ст. Хоч, на нашу думку, не всі з них варто пов'язувати із підписанням унії, а були спричинені іншими політичними реаліями, пов'язаними із розвитком козацтва як політичної сили та невирішеністю їх проблем у Речі Посполитій. Важко погодитися і з думкою Н. Яковенко, що унія принесла в Україну «розбрат, кров і спустошення, але водночас вивела її зі стану двохсотлітньої сплячки, розбудила для опору й боротьби за виживання» [5, с. 85]. Це теж, на нашу думку, пов'язане з суспільними та політичними процесами, котрі розвинулися на українських землях наприкінці XVI – у першій пол. XVII ст.

Історіографічний аналіз висвітлення проблем унії знайдемо у статті Н. Білоус [6]. У ній представлені погляди польських та українських істориків. Автор констатувала, що Люблінська унія стала поворотним пунктом в історії України і докорінно змінила політичну ситуацію в Центрально-Східній Європі [6, с. 65, 72].

Історіографію Люблінського процесу проаналізував В. Василенко у своїй монографії [7]. Науковець висвітлив погляди на унійний процес польських, російських, білоруських, українських